

Received/Geliş: 10.11.2025 / Accepted/Kabul: 02.12.2025

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA İRAN'IN İŞGALİ VE TÜRK BASININDA YANSIMALARI

Serkan ARSLAN¹

Suna ALTAN²

Özet

II. Dünya Savaşı 1939 yılında Avrupa merkezli başlamış ancak kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu sürecin etkisi Ortadoğu coğrafyasında da hissedilmiştir. Ortadoğu coğrafyasında stratejik konumu ile dikkat çeken İran, dünya savaşının önemli aktörleri arasında yer almasa da büyük güçlerin hesaplaşma merkezinde bulunmuştur. Bu süreçte İran, sahip olduğu petrol kaynakları ve jeostratejik konumu nedeniyle Müttefik ve Mihver bloklarının çatışması arasında kalmıştır. Bu temeli ise 1941 yılında atılmıştır. Savaşın kritik dönemi olan 1941 yılında Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasının ardından Müttefikler, Sovyetlere asker ve lojistik destek sağlamak planını ortaya koymuşlardır. Bu planın gerçekleşmesinin önünde İran'ın savaşta tarafsızlık politikası engel olmuştur. İngiltere ve Sovyetler Birliği kendi planlarını gerçekleştirmek amacıyla İran'ın tarafsızlık politikasını tanımayarak ülkeyi işgal etmiştir. İşgal süreci İran'ın hem dış politikasını hem de iç politikasını da derinden etkilemiştir. İşgal süreci İran'ın iç politikasında ve yönetim yapısında köklü değişikliklere de neden olmuştur. İran'da yaşanan gelişmeler aynı coğrafyada yer alan hatta komşu ülke olan Türkiye'de de yakından takip edilmiştir. Türk ulusal basını, Müttefiklerin İran'da izlemiş oldukları politikaları yakından takip ederek, geniş yer vermiştir. Basının bu yaklaşımıyla Türk kamuoyu da bilgilendirilmiştir. Türkiye'nin savaş süresince izlemiş olduğu tarafsızlık politikası, basın yayın organlarının olaylara temkinli ve diplomatik bir dille yaklaşmasına neden olmuştur. Bu çalışmada, 1941 yılında yayımlanan *Cumhuriyet*, *Vatan*, *İkdam*, *Akşam*, *Haber*, *Tasvir-i Efkâr* ve *Tan* gibi gazetelerdeki haber ve yorumları incelenmiştir. Bu incelemede, işgalin nedenlerini, gelişimini ve sonuçlarını ortaya koyarken, Türk basınında olayın nasıl yansıtıldığını ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışma, savaş yıllarında Türkiye'nin basın yoluyla izlediği tarafsızlık politikasının yansımalarını göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Basın, İran, İngiltere, Sovyetler, Savaş

THE OCCUPATION OF IRAN DURING WORLD WAR II AND ITS REFLECTIONS IN THE TURKISH PRESS

Abstract

World War II began in Europe in 1939 but soon spread to encompass the entire world. The impact of this process was also felt in the Middle East. Iran, which attracted attention with its strategic location in the Middle East, was not among the major actors in the world war, but it was at the centre of the calculations of the great powers. During this process, Iran was caught between the conflict of the Allied and Axis blocs due to its oil resources and geostrategic location. The foundation for this was laid in 1941. In 1941, a critical period of the war, following Germany's attack on the Soviet Union, the Allies put forward a plan to provide military and logistical support to the Soviets. Iran's policy of neutrality in the war stood in the way of this plan's realization. In order to carry out their plans, Britain and the Soviet Union disregarded Iran's neutrality policy and invaded the country. The occupation profoundly affected both Iran's foreign and domestic policies. The occupation also led to fundamental changes in Iran's domestic politics and administrative structure. Developments in Iran were closely followed in Turkey, a neighbouring country in the same region. The Turkish national press closely followed the

¹ Uzman, serkanarslan_tr@hotmail.com

² Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi, suna.altan@igdir.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7388-30-14

(Bu çalışma Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü /Tarih Ana Bilim Dalında Doç. Dr. Suna ALTAN danışmanlığında "Türk Ulusal Basınında İran (1930-1945)" başlıklı tezden üretilmiştir.)

policies pursued by the Allies in Iran and gave them extensive coverage. This approach by the press kept the Turkish public informed. Turkey's policy of neutrality during the war led the press to approach events with caution and diplomatic language. This study examines the news and commentary published in newspapers such as Cumhuriyet, Vatan, İktisat, Akşam, Haber, Tasvir-i Efkâr, and Tan in 1941. This analysis attempts to reveal the causes, development, and consequences of the occupation, while also examining how the Turkish press reflected on the event. Furthermore, this study is significant in that it reflects the neutrality policy pursued by Turkey through its press during the war years.

Keys Word: Press, Iran, England, Soviets, War

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından galiplerle mağluplar arasında imzalanan Versay (1919), Saint-Germain (1919), Trianon (1920), Neuilly (1919) ve Sevr (1920) antlaşmaları, savaşın yol açtığı sorunları kalıcı biçimde çözmemiş, aksine birçok meseleyi geleceğe ertelemiştir. Almanya ile imzalanan Versay antlaşması, Almanya'nın topraklarını daraltılmış, ekonomik kaynaklarını kısıtlanmış ve askeri gücü büyük ölçüde sınırlandırmıştır. Ayrıca, ağır savaş tazminatları ve silahsızlanma şartları Alman toplumunda derin bir memnuniyetsizlik yaratmıştır. 1929 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran'ın etkileri Almanya'da daha fazla hissedilmiştir. Buhranın etkisiyle işsizlik, enflasyon ve ekonomik bunalımın artması, Almanya'daki huzursuzluğu daha da derinleştirmiştir.³ Derinleşen huzursuzluk ortamında, Alman halkı yeni bir çıkış yolu arayışına girmiştir. Bu arayışın kapısını ise Nazi Partisi aralamıştır.

Hitler, Versay Antlaşması'nın Almanya'ya getirdiği ağır koşulları sert biçimde eleştirerek halkın milliyetçi duygularına hitap etmiş ve geniş bir destek kazanmıştır. Almanya'da yaşanan sorunlar ve kriz ortamı Adolf Hitler ve Nazi Partisi'nin yükselişine zemin hazırlamıştır. 1932 yılında yapılan seçimlerde Nazi Partisi önemli bir oy oranına ulaşmıştır. Bu desteğin ardından Hitler 1933 yılında Almanya Şansölyesi olmuştur. Hitler, iktidara gelir gelmez anayasal düzeni kendi lehine değiştirmiştir. Bu değişimle birlikte muhalefet partilerini baskı altına almış ve Reichstag Yangını sonrasında çıkarılan olağanüstü hâl kararlarıyla yetkilerini büyük ölçüde genişletmiştir.⁴ Bu yetkiler çerçevesinde ekonomiyi canlandırmak ve işsizliği azaltmak amacıyla silahlanma faaliyetlerine ve sanayinin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bu sayede hem iç politikada istikrar sağlanmış hem de ekonomik alanda devletin kontrolü güçlenmiştir. Bu güçlenmeyle birlikte Naziler, dış politikada da kendi ideolojik hedeflerini yansıtan daha saldırgan bir tutum benimseyerek Avrupa'da yayılmacı bir politika izlemeye başlamışlardır. Hitlerin bu yayılmacı politikasına Milletler Cemiyeti tarafından herhangi bir yaptırım ya da tepki gelmemiştir. Cemiyetin etkisizliği ve Avrupa'daki savaş atmosferiyle birleşince Hitler'in cesaretini artırmıştır. Bu cesaretle 1935'te Saar bölgesinde plebisit yapılmış, mecburi askerlik geri getirilmiş ve Luftwaffe kurulmuştur. Avrupa'da yaşanan gelişmelerin yanında aynı

³ Tom Head, *Dünya Tarihi 101*, (Çev. Iğın Yıldız) Ay Yayınları, İstanbul 2020, s. 174-175.

⁴ Arthur Schweitzer, "World War II", *The Journal of Higher Education*, Feb., 1943, Vol. 14, No. 2 (Feb., 1943), Taylor & Francis, Ltd. pp. 59-64, P.61; Peter Coleman, Selwyn Cornish And Peter Drake, "From Kaiser to Hitler" *Arndt's Story, The Life Of An Australian Economist*, ANU Press, p. 7-8.

dönemde İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Almanya-İtalya ilişkilerini de güçlendirmiştir. 1936-1939 yıllarında İspanya İç Savaşı'nda Almanya ve İtalya, General Franco'ya destek vermiş, Mihver Devletleri'nin temelleri atılmıştır.⁵ Birliğin temellerinin atılmasının ardından Hitler etki alanını genişletme çalışmalarına hız kazanmıştır. Hitler, 1938 yılında Avusturya'yı işgal etmiş ve ardından Çekoslovakya üzerinde hak iddia etmiştir. Hitler bir yandan işgallere devam ederken diğer yandan da antlaşmalara da yönelmiştir. Bu hususta, İngiltere ve Fransa'nın yatıştırma politikalarıyla Münih Anlaşması imzalanmış, fakat Hitler 1939 Mart'ında Çekoslovakya'yı tamamen işgal etmiştir. Aynı yıl Almanya ve İtalya "Çelik Pakt" ile ittifak kurarken, Almanya ve Sovyetler Birliği de saldırmazlık anlaşması imzalamıştır.⁶ Tüm bunlar devam ederken Hitler işgallere bir yenisini ekleyerek 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı işgal etmiştir. Bu işgale sessiz kalmayan İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle II. Dünya Savaşı resmen başlamıştır. Bu süreç, Versay Antlaşması'nın yarattığı hoşnutsuzluk, ekonomik krizler, Hitler'in iç politikada güçlenmesi ve Avrupa'daki diplomatik tepkisizliğin birleşimiyle şekillenmiştir.⁷ Bu savaş önce Avrupa'da başlamış olsa da dünyanın birçok yerine etki etmiştir. Bu etkilerden biri de İran üzerinde görülmüş, ülke stratejik konumu nedeniyle hem Müttefik Devletlerin hem de Mihver Devletlerinin ilgisini çekmiştir.

Rusya ve İngiltere'nin İran'ı İşgali

II. Dünya Savaşı'nın genişleyen cephesi, tarafsız kalmaya çalışan birçok devleti fiilen savaşın bir parçası haline getirmiştir. İran da bu ülkelerden biridir. Savaşın resmi olarak başladığı ikinci günde İran Başbakanı, bildiri yayınlarak İran'ın savaşta tarafsız olduğunu ilan etmiştir. Bu tarafsızlık 1941 yılına kadar devam etmiştir. 1941 yılının haziran ayında Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması, yalnızca Doğu Cephesi'nin kaderini değil, aynı zamanda İran'ın geleceğini de belirlemiştir. Savaşın bu yeni evresinde Sovyetler ağır kayıplar verirken, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri müttefiklerini ayakta tutmak için acilen askeri yardım ulaştırma yolları aramaya başlamışlardı. Ancak Avrupa ve Akdeniz hatlarının Alman denetiminde olması, Türk Boğazlarının kapalı bulunması ve kuzey güzergâhlarının iklim koşulları nedeniyle elverişsizliği, Müttefikleri gözlerini güneydeki İran topraklarına çevirmeye zorlamıştır. İran, jeopolitik konumu itibarıyla Sovyetler için bir can damarı, İngiltere içinse Ortadoğu ve Hindistan yolunun güvenlik kapısıydı.⁸ Bu nedenden dolayı İran toprakları Müttefikler için önemli idi. Ancak Ne var ki İran, savaşın başında tarafsızlığını ilan etmiştir. Şah Rıza Pehlevi, ülkesinin hiçbir bloğa dahil olmayacağını duyurmuş, bu tarafsızlığın ülkesini savaşın yıkımından koruyacağına inanmıştır. Ancak büyük güçler için "tarafsızlık" çoğu zaman yalnızca kâğıt üzerinde bir kavramdı. Ancak Müttefikler için İran, dünya haritasında stratejik

⁵ Henry Kissinger, *Diplomasi*, (Çev. İbrahim Kurt), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016, s. 281.

⁶ John M. Vanderlippe, "A Cautious Balance: The Question Of Turkey In World War II", *Hisprian*, Vol.64 No.1, 2001, s. 63-64.

⁷ John Lukacs, "The Coming Of The Second World War", *Foreing Affairs* 1989, Coun cil On Foreign Relations, s. 167-68.

⁸ Kitchen, Martin, "Winston Churchill And The Soviet Union During The Second World War", *The Historical Journal*, Cambridge University Press, Vol. 30, No. 2, 1987 p. 418-420; F. Eshraghi, "Anglo-Soviet Occupation of Iran in August 1941", *Middle Eastern Studies*, Jan., 1984, Vol. 20, No. 1 (Jan., 1984), pp. 27-52 p.29-32

bir geçiş noktası olarak değil, jeopolitik bir zorunluluk olarak görülüyordu. Ancak bu durum İran tarafından kabul edilemez bir durum olmuştur.

Müttefik devletin İran'a karşı duruşunda yardımın ulaştırılmasının yanı sıra, Almanların İran'daki artan etkinliği ve İranlı yöneticiler arasında gözlemlenen Hitler sempatisi de etkin olmuştur. Özellikle İran'da çok sayıda Alman uzmanın bulunması ve ülkenin zengin petrol kaynaklarının Alman askeri güçleri tarafından kullanılma ihtimali, güvenlik açısından önemli bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, Müttefikler arasında yapılan diplomatik müzakerelerde ele alınmış ve sonucunda, stratejik kaygılar gerekçe gösterilerek İran'ın savaş sonuna kadar Sovyetler Birliği ve İngiltere tarafından işgal edilmesine karar verilmiştir. Savaş öncesi dönemde Almanya ile ekonomik ilişkiler geliştiren İran, kalkınma projelerinde Alman mühendislerden ve teknik uzmanlardan yararlanmıştır. Bu durum, Müttefiklerin gözünde İran'ı "Nazi nüfuzu altındaki bir ülke" olarak konumlandırmaya yetmiştir.⁹ İngiltere ve Sovyetler gerek İran'daki Alman varlığı, geçiş konusundaki tavrı göz önüne alınarak İran'ın işgali konusunda hem fikir olmuşlardır. Ancak geriye işgal gerekçesi kalmıştır.

İngiltere ve Sovyetler, Ağustos 1941'de İran'a ortak bir nota göndererek Almanların ülkeden çıkarılmasını talep etmişlerdir. Ancak İran notalara beklenen cevabı vermemiştir. Aslında bu durum İngiltere ve Rusya için üzücü bir durum gibi görünse de işgal için geçerli bir gerekçe olmaya yetmişti. Böylece iki ülke İran'a saldırı kararını almış fakat saldırıdan önce tekrar nota sunulmuştu. Notaya açıklama yapılmaya çalışılmış olsa da artık geç kalınmış, İngilizler ve Sovyet kuvvetleri İran'a işgale başlamışlardı. 25 Ağustos 1941 sabahı Sovyet birlikleri kuzeyden, İngiliz kuvvetleri ise güneyden İran topraklarına girmiştir.¹⁰ Bu olay, İkinci Dünya Savaşı'nın az konuşulan cephelerinden birini, yani jeopolitik zorunlulukların küçük devletlerin tarafsızlık hakkını nasıl geçersiz kıldığını gözler önüne sermektedir. İran'ın yaşadığı bu deneyim, büyük güç rekabetinin, uluslararası hukukun sınırlarını nasıl aştığının somut bir örneği olarak tarihe geçmiştir.

İşgalin Türk Basınında Algısı

1941 yılında İngilizler ve Sovyetlerin İran'a karşı tutumu sertleşmiş ve ülkedeki Almanlar konusu bu sert tutumu nedenleri arasında yer almıştır. 1941 yılında İran'ın vaziyeti karışmıştır ve bu karışıklık Türkiye'de ulusal basında yer almıştır. Bu konuyu gündemine alan birçok gazete olmuştur. Bu gazeteler arasında yer alan Vatan Gazetesi İran'ın durumu hakkında bilgiler vermiştir. Gazete, Londra'dan almış olduğu bilgileri aktarmıştır. Buna göre İngiliz ve Sovyet zorlaması ve baskısı İran'a karşı daha da artmıştır. Haberlere göre daha fazla vakit kalmamış, İngilizlerin yapmış oldukları baskılar da ısrar edilmesi vurgulanmıştır. Gazeteye göre yapılacak olan çalışmalar İran'ında menfaatine olacaktır. Tahran'a verilen süreler dolmuş ancak istenilen cevaplar gelmemiştir. Bu durumda da İngiliz devleti tedbirlerini almalı ve duruma müdahale

⁹ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, ss.85-86; Eduard M. Mark, "Allied Relations in Iran, 1941-1947: The Origins of a Cold War Crisis", *The Wisconsin Magazine of History*, Autumn, 1975, Vol. 59, No. 1 (Autumn, 1975), p.52-58

¹⁰ Mark, Eduard M., "Allied Relations In Iran, 1941-1947: The Origins Of A Cold War Crisis" *The Wisconsin Magazine Of History*, Wisconsin Historical Society, Vol. 59, No. 1, 1975 p.51-52

etmelidir.¹¹ Cumhuriyet Gazetesi, İngiltere ve İran arasında yaşanan gerilim yerini savaşa bırakacağını sinyallerini vermiştir. Gazete bu haberi Londra New York ve Washington gazetelerinden temin etmiştir. Habere göre İran hükümetinin İngiliz notasına cevabını Londra'ya iletmiştir. Gazeteye göre çeşitli basın organlarında İngilizlerin İran'a girdiği bildirilmektedir. Ancak İngiltere kesin bir dille İran'a girilmediğini dile getirmiştir. Bunun yanında İran meselesi Roosevelt ve Churchill arasında görüşülmüş ve iki lider arasında İran'ın Almanlardan temizlenmesi ve İran'ın Sovyetler Birliği için bir transit yolu haline sokulması orta doğudaki İngiliz kuvvetleri için bir petrol bölgesi kullanması hususunda anlaşmışlardır. İngiliz basından edinilen bilgiye göre gazete notalara olumlu cevap verilmediği takdirde İran'a karşı alınacak tedbirlerden bahsetmiştir. Gazeteye göre, iki bin ile üç bin arası Alman casus İran'da kol gezmektedir. Bu yüzden de İran'da hayati tedbirleri alınması gerekmektedir. Gazete Washington'daki İran elçisinin vermiş olduğu beyanata yer vermiştir. Beyanata göre "İran her nereden gelirse gelsin ve hatta on nispetinde olsa da herhangi bir tecavüze karşı koyacaktır. İki seneden beri seyyahlarında hiçbirine vize verilmemiş olduğu İran'daki bütün yabancılar sıkı bir nezaretten geçmektedir" denilmiştir.¹² Cumhuriyet Gazetesi İran meselesine daha fazla yer vererek konuyu sürekli olarak gündeminde tutmuştur. "*İran Meselesi Ne Olacak*" başlıklı yazısı ile Londra muhabirinden alınan bilgilere yer vermiştir. Habere göre, İran vaziyetinin hakkına verilen malumata göre, Irak'tan gönderilen İngiliz kıtalarının ve birliklerin İran sınırında toplandıklarına dair dolaşan haberler tam onaylanmamıştır. İran'ın vermiş olduğu Alman tebaası hususunda İngilizlere nota cevabı Londra'dan henüz karşılık vermemiştir. Gazeteye göre bu yaşananlar İran meselesini daha da karmaşık hale getirmiştir.¹³

Yaşanan gerginlik sonucunda İran'a yapılan müdahaleye dair İkdâm Gazetesi (Sabah Postası) İran'ı işgal başlıklı yazıyla durum hakkında bilgi vermiştir. Habere göre İngiliz ve Rus kıtaları dün sınırı geçmişlerdir. Ruslar Kafkaslardan İngilizlerde diğer bölgelerden asker çıkardılar. İran ordusu bu çıkarmaya karşılık veriyordu. Moskova'daki İran elçiliğine Rusya'nın yapmış olduğu çıkarma tebliğ edilmiştir. Bu tebliğe göre İran'daki askerî harekâtın planı hakkında hiçbir şey söylemek mümkün değildir. Basra Körfezi'nde bulunan İngiliz Deniz Kuvveti bu çıkarmaya destek vermiştir. İran'daki ileri harekât İngiltere ve Rusya'nın sıkı iş birliği ile yürütülmektedir.¹⁴ Akşam Gazetesi, İngilizler üç yerden İran'a girdiler haber ile İran'da yaşananları aktarmıştır. Habere göre petrol kuyuları ile Basra Körfezi İran limanlarını işgal etmişlerdir. Kuzeyde Rus kuvvetleri İran'da 40 km ilerlemişlerdir. Sovyet kıtaları Tebriz istikametinde ilerlemişlerdir. Dışarıdan alına bilgilere göre ise İngiliz donanması Basra Körfezindeki limanları bombalamıştır. Petrol tesisatı ve küçük kasrı şirin kasabası ciddi bir karşılaşma olmadan işgal edilmiştir. Bu işgal sırasında İngilizler ülke içinde bulunan ve petrol şirketlerinde çalışan İngiliz aileleri korumak için önlem almışlardır. Dışarıdan alınan bilgilere göre İngilizler İran'a üç noktadan girmiştir. Gazeteye göre İngilizlerin İran'a giriş olduğu noktalardan en önemli biri petrol kuyularının bulunduğu bölgedir. Gazeteye göre bugün geline

¹¹ "İran Vaziyeti", Vatan Gazetesi, 22 Ağustos 1941.

¹² "İngilizler Dün İran'a Girdiler mi", Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ağustos 1941, s.1-3.

¹³ "İran Meselesi Ne Olacak", Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ağustos 1941.

¹⁴ "İran'ı İşgal", İkdâm Gazetesi, 26 Ağustos 1941.

süreçte İran İngiliz notalarının hiçbirini dikkate almamış ve gelinen noktada bunun göstergesiydi.¹⁵

Cumhuriyet Gazetesi ise işgal konusunda İran'daki Almanlar çıkarılırsa yaşanan sorunun hallolacağı ve İngiltere Rusya ve İran arasındaki sorunların çözüleceği dile getirilmiştir. Aslında İran İngiliz ve Rus yetkililer bu durumu kabul etseler de hakikatin durdurulması için bir anlaşmaya varamamışlardır. Aslında her iki tarafta konunun barış yoluyla çözülmesini istemekte fakat durum tam olarak gerçekleşmemektedir. Gazeteye göre askerî harekâtın başlaması İran şehirlerinin işgal edilmesi bu hadiseler altında baskıyla yapılan anlamalar hak ve adalet bakımından pek bir kıymeti olmamaktadır. Gazeteye göre aslında esele İran'daki almanlar değildir Rusya daha öncesinde İran'a işgal konusunu kafasında bitirmiştir. İngilizlerinde özellikle petrol kaynakları konusundaki hassasiyeti bu iki devleti İran'a karşı birlik olmaya yöneltmiştir. Gazeteye göre konu gerçekten almanlar ise İran da barış yapılabilir bu duruma son verilebilir.¹⁶

İkdam Gazetesi de İran'ın işgali ve Almanlar mevzusunu gündemine almıştır. Gazeteye göre İngiliz ve Sovyet elçileri kendi hükümetleri namına İran hükümetine birer nota vermişlerdir. Bu notada İran'da bulunan Alman ajanlarının gönderilmesi neticesinde savaşın duracağına teklif etmişlerdir. Gazeteye göre İngiltere ve Sovyet Rusya bir anlaşmaya varma çaresini aramaktadırlar. Şah'ın İran'da ilerlemekte olan kuvvetlerin durumunu idrak ettiğinden şüphe yoktur. İngiltere'nin de bu harekâta sevk edildiği sebepleri vardır. Fakat meselenin halledilmeyecek bir yolu yoktur. Gazeteye göre Şah İngiltere büyük elçisiyle yapmış olduğu görüşmede Almanların bir hafta içinde İran'dan çıkmaya hazır olduğunu bildirmiştir. İran hükümeti tarafından yapılan bu tekliflerin tamamen dikkate alınacağı şüphesizdir. Ancak Sovyet ve İngiliz hükümetlerinin ortak kararı olmadıkça bu askerî harekâtın durdurulamayacağı aşikardır. Yapılan işgalin sadece Almanların mevzusu değildir. Bu durumu da İngiliz gazetelerinin dile getirildiği söylenmiştir. İngiliz gazetelerine göre Şah "*Sizin isteklerinizi yapacağım İran'da bulunan bütün Almanlara göndereceğim sizde kıtalarınızı geri alırsanız durumun çözüleceğine söz veriyormuşsunuz.*" Gazeteye göre Şah'ın endişelendiği konu bir sonraki süreçte Rusların ve İngilizlerin ülkede kalıcı hale gelme durumudur. Şah, Almanları hemen ülkeden çıkarmayı teklif etmesine rağmen İngiliz ve Sovyetlerin bu coğrafyada ki planlarının devam edeceğini düşünmektedir.¹⁷ İkdam Gazetesi aynı sayısında bu defa İran'da yaşanan işgale dair bilgiler vermiştir. Gazete, İran bakanlığından almış olduğu bilgileri aktararak gündemine almıştır. Habere göre 25 Ağustos sabahı Sovyet kuvvetleri kuzeyden, İngiliz kuvvetleri güneyden ve doğudan taarruz ederek sınırları geçmiştir. Açık şehirler bombardıman edilmiş sivil halk arasında ölümlerin olmasının yanında askeri kayıpta fazla olmuştur. İngiliz ve Sovyet deniz kuvvetleri limanlara hücum etmiş İran ordusunun bütün birlikleri tüm gücüyle düşmanla çarpışmış olduğunu bildirmiştir.¹⁸

Tan Gazetesi İran harekâtına dair haber veren bir diğer gazete olmuştur. Gazetenin İran radyosundan aldığı habere göre, İran hükümeti İngiliz ve Sovyetlere karşı artık karşılık

¹⁵ "İngilizler Üç Yerden İran'a Girdiler", Akşam Gazetesi, 27 Ağustos 1941, s.1-2.

¹⁶ "Harbe Rağmen İran'da Sulh Ümitleri", Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ağustos 1941.

¹⁷ "İran'da Muhasamatın Kesilmesi Teklif Edildi", İkdam Gazetesi, 28 Ağustos 1941, s.1-3.

¹⁸ "İran Ordusu Mukavameye Devam Ediyor", İkdam Gazetesi, 28 Ağustos 1941, s.1-3.

vermeyeceği kararını almıştır. Yeni İran Başbakanının aldığı tedbir üzerine bugün İran’da harp hali sona ermiştir. Yeni kabine bu kararı almasına karşın hangi konuda nasıl anlaşma sağlandığı halk tarafından bilinmemektedir. Buna karşın İngiliz Rus gazetelerinde hala savaşın devam ettiği aktarılmaktadır. Gazeteye göre bu savaşa Almanlar sebep olmuşsa da Almanların İran’dan çıkarılmasına karşın hala devam etmiştir. Çünkü iki devlet Tahran hükümetinden askeri teminatta istemektedirler. Gazeteye göre askeri teminattan İran’ın işgal altında tutulmasından başka bir şey değildir. Çünkü İngilizler petrol mıntikalarına bırakmayacakları gibi Sovyetlerle kendi irtibatlarını kesmekten vazgeçmeyeceklerdir. Gazete, hükümetin yapmış olduğu açıklamaya da yer vermiştir. Bu açıklamada Şah’ın İran halkının çıkarlarını iyiliğini ve barışını düşündüğünü bu hususta her şeye dikkat ettiğini ancak buna karşın dünya siyasetinde yaşananları bertaraf etmenin kolay olmadığını dile getirerek, bu hususta ülke içinde kargaşanın ve kan dökülmesinin önüne geçmek için her türlü çalışmayı ve fedakarlığı yapacağını söylemiştir.¹⁹

Cumhuriyet Gazetesi, yaşanan gelişmeler ve görüşmeler neticesinde bir sonuca varılmış ve sekiz maddelik bir anlaşma yapılmış olduğu bilgisini gündemine almıştır. Habere göre, Rusya İngiltere ve İran arasında yapılmış olan bu anlaşmada genel çerçevede bütün almanlar ülkeden çıkarılacak, İngiltere ve Rusya’nın İran’a yardımları borç olarak yapılacağına, İngiltere ve Rusya’nın durumlarını göz önüne alarak kuvvetlerini geri çekecek İngiliz ve Rus kuvvetleri İran’ın stratejik noktalarını işgal edecektir. Yapılan anlaşma neticesinde Almanlar alman elçilik binasına gitmişler ve panik halinde burada beklemişlerdir. Bu sırada İngiliz kuvvetleri İran’da ilerlemekte İngilizlerin ilerleyişine ses çıkarmayan İran kuvvetleri İngiltere’nin şartlarına uyduğunu göstermektedir. Ancak buna karşın yine de baş vekil mecliste bu durumun gerçekçi olmadığını savunmaktadır.²⁰

Vakit Gazetesi de yapılan ateşkes anlaşmasını ve İran’ın durumunu gündemine almıştır. Gazete Londra ve Tahran’dan edindiği bilgiye göre İran’ın durumunu kamuoyuna sunmuştur. Haberlere göre yeni kurulan İran kabinesi boş yere kan dökülmemesi için İran ordularına ateşkes emri vermiştir. İran başvekili İngiltere ve Sovyetler birliği ile iyi münasebetler yapılması hususunda tedbirler alınacağını ümit ettiğini söylemiştir. Yeni kabinenin İran’ın hakkı menfaatlerini daha iyi koruduğu görülmektedir. Almanların tehlikeli bir şekilde İran’a nüfuz etmeleri üzerine müttefiklerin bu şekilde davranması aslında coğrafyanın genel olarak korunmasına yöneliktir. Habere göre İngiliz ve Ruslar şartları bu hafta sonunda İran’a bildirilecektir. Ancak şartların ağır olacağı konuşulmaktadır. Gazeteye göre İran ateşkes kararı almasına karşın Rus bombardıman uçakları binlerce litre petrolü mahvetmişlerdir.²¹ Vakit Gazetesi bir sonraki nüshasında bu defa askerî harekâtların durdurulması neticesinde İran’a bildirilecek şartları gündemine taşımıştır. Habere göre İran’a bildirilen İngiliz Sovyet şartları henüz tamamı ortaya çıkmamakla beraber bazı noktalar belirlenmiştir. Öncelik olarak İran’da kalmaları mecburi olan birkaç Alman diplomat ve tekniker İngiltere’nin istediği yerlere yerleştirilecektir. Basra Körfezi ve Hazar Denizi arasında liman ve demir yollarında müttefiklere kolaylıklar sağlanacaktır. İngiliz-İran petrol sahaların da petrol üretiminde asla

¹⁹ “İran’daki Harekât Sona Erdi”, Tan Gazetesi, 29 Ağustos 1941, s.1-2.

²⁰ “İran’da Vaziyet”, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ağustos 1941, s.5.

²¹ “İran”, Vakit Gazetesi, 31 Ağustos 1941, s.1-4.

durma olmayacaktır. Gazeteye göre bu şartlar metni birkaç gün içinde tam bir vücuda getirecek ve sunulacaktır.²²

Haber Gazetesi, İran, İngiliz ve Rusya arasında yapılan görüşmeler neticesine yer vermiştir. Gazete, İran'a verilen şartlar neticesinde İran kıtalarının çekilmelerini ve konumlarını yer vermiştir. Ayrıca gazeteye göre İngiliz hariciye nezareti İngiliz-Rus barış şartlarının İran hükümeti tarafından kabul edilmiş olduğunu beyan etmişlerdir. İran'da bazı şehirlerin hala işgalde olmasına karşı İran hükümeti tarafından müzakerelerin devam ettiği ayrıca İran'da bulunan alman İtalyan Macar, Romen elçiliklerinin kapatılması İngiliz ve Rusların istekleri arasında yer almış olduğunu belirtmiştir.²³ Cumhuriyet Gazetesi ise İran ve İngiltere ittifakı ile ilgili haberlere yer vererek durumu aktarmıştır. Gazeteye göre İngiltere başvekili Churchill birkaç gün önce söylediği nutukta İngiltere ve İran arasında bir itilafın akdedildiğini söylemiştir. Churchill'e göre "İngiltere, Hindistan'daki vaziyeti dolayısıyla İran komşusudur sonra İngiltere İran'ın petrol kaynaklarını işlettiği ve İran bu kaynaklardan pek sabit olarak hissedar olduğu için iki taraf arasında çok kuvvetli müşterek menfaatler vardır. İki tarafı birbirine bağlayan de bu gibi maddi ve manevi bağlar çok kuvvetlidir. İran, İngiltere'de çok geniş bir sempati sürdürmüştür. İngiliz bilim adamları ve siyasiler İran kültürüne. İran tarihine ve İran edebiyatına en büyük ehemmiyeti verdiklerine göre iki tarafın birbirinden kuşkulandıracak ve birbirinden ayıracak sebepler bulunmaması icap eder sonra yeni İran şerefli mazisini devam ettirmek müesseselerin ve teşkilatını yenilemek muasır seviyeye erişmek azmiyle hareket için İran'ın Hindistan komşusu olan İngiltere'de yardım ve görmesi beklenirdi." Gazeteye göre ise, İngiltere'nin en büyük endişelerinden biri Rusya'nın Hindistan'a doğru yönelmesidir. Bu yüzden de kuvvetli bir İran'ın olması İngiltere'nin de işine gelmektedir. İngiltere ile İran arasında yaşananlar 1907 yılından itibaren var olmuştur ancak dönem itibariyle sürekli çekişmeler içinde olması iki ülkenin de çıkarlarına karşılıklı olarak zarar vermiştir. II. Dünya Savaşı'na kadar geline süreçte yaşananlar iki ülkeyi de yıpratmıştır. Şimdiki büyük harp başladıktan sonra kalbin ilk senesinde bütün garbi Avrupa istila edildikten sonra Almanya'nın orta ve yakın şartta İngiltere ile mücadele etmek istemesi hatta bu mücadeleyi fiilen girişmesi üzerine İngiltere ile İran münasebetlerinin ehemmiyeti birdenbire kendini göstermiştir. Sovyet Alman Harbi'nin anlaşması ise bu emniyeti kat kat artırmıştır. İngiltere ve Sovyet Rusya'nın aynı düşmanla aralarında müşterek bir menfaat kurduğu için İngiltere Sovyetlerle temasını temin ısrarında kalmıştır. Bu yüzden İran meselesinin bıçakla kesilir gibi halletmek mecburiyetiyle karşılaşmıştır. Gazeteye göre ısrarla ve mecburiyetin şiddetli İngiltere'nin Rusların birlikte İran'ı işgale karar vermesinden belliydi fakat bu mecburiyet barış zamanındaki durumu görmezden gelmemelidir. Savaşın yavaş yavaş sonlanmasıyla İngiltere ve İran'ın bir beraber barış halinde olmaları gerekmektedir. İran ile aralarında yapacakları bir ittifak bu yaşananların izlerini silecek kurulacak olan hatta yapılacak olan harekât takip edildiğinde olayın çözümü göze çarpmaktadır. Bu ittifakın temeli İran'la samimi dostluk esas üzerine mi olacak İran tahliye etmek mi yoksa İran'a askeri işgal gibi ittifaka zorlamak mı daha doğrudur. İran'ı tahliye etmek ve İran'la oradaki müşterek menfaatleri desteklemek esasına dayanacak bir

²² "İran'a Bildirilecek Şartlar", Vakıf Gazetesi, 2 Eylül 1941, s.2.

²³ "İran Kıtaları Hangi Hat Üzerinden Geri Çekilecekler İran'da Almanya İtalyan Macar Roman Elçilikleri Kapatılacak", Haber Gazetesi, 10 Eylül 1941, s.1-4.

ittifak şüphe yok ki o kadar alan bütün taraflar için faydalı olur fakat zorlanan bir ittifak zorlanan her şey gibi günün birinde bu da patlayacaktır.²⁴

Tasvir-i Efkâr Gazetesi İngiliz Rus İran arasında yapılan ittifak anlaşmasına ve görüşmelerine de yer vermiştir. Gazete daha çok dışarıdan aldığı bilgiler neticesinde bu haberini aktarmıştır. Habere göre pazar günü imzalanacak olan İngiliz Rus İran anlaşması gereğince İngiltere ve Sovyetler birliği İran hükümeti himaye ve İran arazisine her türlü taarruza karşı müdafaa etmeyi vaat etmektedirler. İngilizler ile Sovyetler birliği memleketin siyasi ve iktisadi hayatına müdahalelerde bulunmamayı da taahhüt etmektedirler. İran ordusu yalnız memleketin iç müdahasında kullanılacaktır. Gazeteye göre İran, İngiltere ve Sovyet kuvvetlerinin İran dahilinde bulunmalarına müsaade edilecek fakat bütün yabancı kuvvetler mütarekeden altı ay sonra memleketten ayrılacaktır. Sovyet ve İngiliz kıtaları ile levazımın İran'dan serbest geçmesine müsaade edilecektir. İran şimdiden mevcut bulunan sürede yardım edilecek İran Mihverler ile ve düşman tarafından işgal edilmiş bulunan memleketlere diplomatik münasebetlerini kesecektir ve İran'ın iktisadi hayatının korunması da yine İngiliz İngilizler tarafından yapılacaktır.²⁵

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İran, savaşın tarafı olmamak ve ülkesini çatışmalardan uzak tutmak amacıyla tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak jeopolitik konumu, sahip olduğu enerji kaynakları ve Almanya ile geliştirdiği ilişkiler, İran'ı kısa sürede büyük güçlerin rekabet alanına dönüştürmüştür. 1941 yılına gelindiğinde Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması, savaşın seyrini değiştirmiştir. Bu durum, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin güvenlik politikaları açısından İran'ı stratejik bir hedef haline getirmiştir. Müttefikler, Sovyetler Birliği'ne yapılacak yardımların en kısa ve güvenli şekilde ulaştırılabilmesi için İran topraklarının kullanılmasını zorunlu görmüş, İran yönetiminin bu talebi reddetmesi ise askeri müdahalenin gerekçesi olarak öne sürülmüştür. 25 Ağustos 1941'de başlayan İngiliz-Sovyet işgali, İran'ın tarafsızlık politikasının fiilen sona ermesine neden olmuştur. İşgalin gerekçesi resmî söylemde İran'daki Alman etkinliği ve güvenlik endişesi olarak gösterilse de, sürecin arka planında bölgenin enerji kaynakları ve stratejik konumunun belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. İran'ın petrol sahaları, ulaşım hatları ve Sovyetler Birliği'ne yönelik ikmal yolları, Müttefik güçlerin işgali meşrulaştırma çabalarının temelinde yer almıştır.

Türk ulusal basını, İran işgalini yakından takip etmiş ve kamuoyuna farklı bakış açılarıyla aktarmıştır. Cumhuriyet, İktisat, Akşam, Vatan, Tan, Vakit, Haber ve Tasvir-i Efkâr gibi dönemin önde gelen gazeteleri, işgalin nedenlerini, diplomatik gelişmeleri ve uluslararası tepkileri ayrıntılı biçimde değerlendirmiştir. Basında genel olarak, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin İran üzerindeki baskısı eleştirilmekle birlikte, Alman nüfuzunun da İran için ciddi bir tehdit unsuru olduğu vurgulanmıştır. Haberlere yansıyan yorumlar, Türkiye'nin dönemin uluslararası dengelerini dikkatle izlediğini ve bölgesel istikrarın bozulmasından duyulan endişeyi ortaya koymaktadır. İran'ın işgali, yalnızca ülkenin egemenlik haklarını sınırlamakla kalmamış; aynı zamanda savaş sonrası dönemde Orta Doğu'nun siyasi yapılanmasına da etki

²⁴“İngiltere-İran İttifakına Doğru”, Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ekim 1941, s.3.

²⁵ “İngiliz, Rus-İran İttifakı”, Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 23 Aralık 1941, s.1-3.

etmiştir. İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan anlaşmalar, İran'ın iç ve dış politikasını doğrudan belirlemiş; savaşın sona ermesiyle birlikte ülke uzun süre dış etkilerden tamamen kurtulamamıştır.

Sonuç olarak, 1941 İran işgali, İkinci Dünya Savaşı'nın küresel nitelikteki dinamiklerinin Orta Doğu'daki yansımalarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu süreç, enerji kaynakları ve coğrafi konumun savaş stratejilerinde belirleyici rol oynadığını, tarafsızlık politikalarının büyük güçlerin çıkarları karşısında ne kadar kırılgan olabileceğini açık biçimde ortaya koymuştur. Türk basınında yer alan haberler ise, dönemin uluslararası ilişkilerinde bilgi akışının, algı yönetiminin ve basının diplomatik süreçlerdeki dolaylı rolünün anlaşılması açısından dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir.

Kaynakça

1. Süreli Yayınlar

- “İran Vaziyeti”, Vatan Gazetesi, 22 Ağustos 1941.
- “İngilizler Dün İran’a Girdiler mi”, Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ağustos 1941.
- “İran Meselesi Ne Olacak”, Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ağustos 1941.
- “İran’ı İşgal”, İkdâm Gazetesi, 26 Ağustos 1941.
- “İngilizler Üç Yerden İran’a Girdiler”, Akşam Gazetesi, 27 Ağustos 1941
- “Harbe Rağmen İran’da Sulh Ümitleri”, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ağustos 1941.
- “İran’da Muhasamatın Kesilmesi Teklif Edildi”, İkdâm Gazetesi, 28 Ağustos 1941.
- “İran Ordusu Mukavameye Devam Ediyor”, İkdâm Gazetesi, 28 Ağustos 1941.
- “İran’daki Harekât Sona Erdi”, Tan Gazetesi, 29 Ağustos 1941.
- “İran’da Vaziyet”, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ağustos 1941.
- “İran”, Vakıf Gazetesi, 31 Ağustos 1941.
- “İran’a Bildirilecek Şartlar”, Vakıf Gazetesi, 2 Eylül 1941.
- “İngiltere-İran İttifakına Doğru”, Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ekim 1941.
- “İngiliz, Rus-İran İttifakı”, Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 23 Aralık 1941.
- “İran Kıtaları Hangi Hat Üzerinden Geri Çekilecekler İran’da Almanya İtalyan Macar Roman Elçilikleri Kapatılacak”, Haber Gazetesi, 10 Eylül 1941.

2. Kitap ve Makaleler

Arthur Schweitzer, “World War II”, *The Journal of Higher Education*, Feb., 1943, Vol. 14, No. 2 (Feb., 1943), Taylor & Francis, Ltd. pp. 59-64.

Coleman, Peter & Selwyn Cornish And Peter Drake, “From Kaiser to Hitler” *Arndt’s Story, The Life Of An Australian Economist*, ANU Press, pp.1-12

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 1 January 2026

Eduard M. Mark, “Allied Relations in Iran, 1941-1947: The Origins of a Cold War Crisis”, *The Wisconsin Magazine of History*, Wisconsin Historical Society Autumn, 1975, Vol. 59, No. 1 (Autumn, 1975), pp. 51-63

Eshraghi F., “Anglo-Soviet Occupation of Iran in August 1941”, *Middle Eastern Studies*, Jan., 1984, Vol. 20, No. 1 (Jan., 1984), pp. 27-52.

Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

Head, Tom, *Dünya Tarihi 101*, (Çev. İlgin Yıldız) Ay Yayınları, İstanbul 2020.

Kissinger, Henry, *Diplomasi*, (Çev. İbrahim Kurt), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

Kitchen, Martin, “Winston Churchill And The Soviet Union During The Second World War”, *The Historical Journal*, Cambridge University Press, Vol. 30, No. 2, 1987, pp.415-436

Lukacs, John, “The Coming Of The Second World War”, *Foreign Affairs* 1989, Council On Foreign Relations, pp.

Vanderlippe John M., “A Cautious Balance: The Question Of Turkey In World War II”, *Historian*, Vol.64 No.1, 2001, pp.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 1 January 2026

[illegible]

